

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ

Тетяна СТЕЧИШИН

БАНКИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНІ УЧАСНИКИ ФОНДОВОГО РИНКУ

Вказано сучасні тенденції діяльності банківських установ на фондовому ринку. Проведено оцінювання активності банків як інвесторів на вітчизняному ринку цінних паперів і аналіз портфеля цінних паперів банків України за групами і видами фондових цінностей за останніх 5 років. Подано рекомендації щодо активізації діяльності банківських установ на цьому сегменті фінансового ринку.

Ефективний розвиток економіки нерозривно пов'язаний з розвитком фондового ринку. Адже саме тут відбувається переливання капіталу з однієї галузі в іншу, сприяючи їхньому розвитку, і здійснюється інвестування економіки.

Значну питому вагу в розвитку фондового ринку займають комерційні банки. Вони є єдиними універсальними учасниками фондового ринку і мають змогу поєднувати комерційні й інвестиційні операції. Звичайно більшість банківських установ працює переважно з кредитуванням, але ми вважаємо, що необхідно ставити поряд кредитні й інвестиційні операції, оскільки вони мають бути рівнозначними у балансі банку. Саме інвестиційна діяльність банків забезпечує збільшення прибутковості банківських операцій, підвищення ліквідності банків, веде до мінімізації ризиків діяльності банківської установи.

Ось чому питання вивчення особливостей інвестиційної діяльності банків на вітчизняному ринку цінних паперів викликає неабияке зацікавлення в українських вчених, серед яких З. М. Васильченко, І. С. Кравчук, Б. Л. Луців, Т. В. Майорова, О. Мозговий, А. А. Пересада, С. В. Черкасова, В. Шапран та ін. [1–7].

Сьогодні на фондовому ринку з'являється велика кількість його учасників. Сюди, крім банківських установ, належать інвестиційні фонди і компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та інші фінансові посередники.

Мета цього дослідження полягає у показі, що саме банківські установи є найважливішими учасниками фондового ринку, аналізі обсягів і структури банківських інвестицій у 2000–2005 рр., вивченні пріоритетів банківського інвестування в сучасних умовах.

Як ми вже згадували, на фінансовому ринку України діє велика кількість фінансових посередників. Однак, на нашу думку, саме банківські установи мають залишатись основними учасниками фондового ринку. На сьогодні простежується низька активність традиційних фінансових посередників на ринку капіталу – інвестиційних фондів і компаній. Так, у 1999 р. частка інвестиційних компаній і фондів у загальному обсязі торгів цінними паперами становила всього 8,2%, а, за даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, за станом на 01 січні 2000 р. було 129 інвестиційних фондів і 100 інвестиційних компаній [8, с. 6]. Ці структури створювались для роботи з приватизаційними майновими сертифікатами, і після закінчення сертифікаційної приватизації багато з них практично припинили діяльність в умовах вузького вітчизняного ринку капіталу. В 2005 р. в Україні налічувалось 139 працюючих інвестиційних фондів [9]. Ще один факт, який показує, що на даний момент інші фінансові посередники ще не знайшли свого місця на фондовому ринку, є те, що, як стверджує С. О. Бірюк, член ДКЦПФР, інвестиційні фонди та компанії здійснили випусків акцій лише на 0,24% (див. рис. 1 [10]).

Рис. 1. Обсяги випусків акцій за видами емітентів, %

Через певні історичні та економічні обставини у системі фінансових посередників на РЦП в Україні домінують комерційні банки. За даними ДКЦПФР, у 1998–1999 рр. вони забезпечували найбільший обсяг торгівлі цінними паперами – відповідно 81% і 61%. За станом на 2005 р. банки також займають значне місце на фондовому ринку. Лише випусків акцій вони здійснюють близько 10% від всіх випусків. На жаль, за браком інформації ми не можемо показати весь спектр діяльності банків на фондовому ринку. Хоча, за даними Асоціації українських банків (АУБ), вкладення в цінні папери банків щороку збільшувались і на кінець 2005 р. становили 14338 млн. грн., що на 76% більше, ніж у попередньому періоді. Це означає, що щороку банки стають дедалі активнішими учасниками фондового ринку (див. рис. 2 [9]).

Рис. 2. Динаміка вкладень банків у цінні папери за 2000–2005 рр.

На сьогодні комерційні банки України мають широкі можливості для залучення фінансових ресурсів (особливо заощаджень населення): найбільш кваліфіковані у сфері економіки кадри, досвід роботи на ринку цінних паперів, розвинута мережу філій та систему комунікацій, тобто банки є найрозвинутішою ланкою ринкової інфраструктури в нашій державі. Крім цього, банки володіють суттєвими фінансовими важелями та значним грошовим капіталом. Водночас, задовольняючи інтереси виробників, вони виступають посередниками у відносинах між промисловістю і торгівлею, сільським господарством та населенням. Таким чином, діяльність банків тісно пов'язана з потребами відтворення [11, с. 20]. Проте для подальшого розвитку економіки банки мають стати її головними інвесторами.

Інвестиційна діяльність банків передбачає вкладення коштів у цінні папери від свого імені та за свій рахунок. Банківська система в економіці займає особливе становище. Уособлюючи одночасно і позичальника, і кредитора, банки відіграють важливу роль у русі капіталів. Однак з цієї ж таки причини банківська діяльність містить у собі небезпеку підвищеного соціально-економічного ризику.

Першою проблемою у сфері прямого інвестування для комерційних банків є необхідність створення спеціальних резервів під вкладення у статутні фонди підприємств, оскільки в умовах господарювання в Україні, що склалися, підприємства «маскують» свої доходи з метою оптимізації оподаткування і подають до банків недостовірну інформацію, що водночас автоматично збільшує суми резервів банків.

Друга проблема гальмування інвестиційної діяльності та збільшення частки вкладень банків – низька ліквідність цінних паперів і відсутність котирувань за більшістю з них. Щоправда, Українська фондова біржа та Позабіржова торговельна система докладають зусиль для залучення обороту цінних паперів до торгівлі на організованих ринках. Великою проблемою є і те, що більшість торгів здійснюється на неорганізованих ринках. За даними ДКЦПФР, загальний обсяг торгів на вітчизняному фондовому ринку становив у 2004 р. 321 268 млрд. грн., з яких обсяг торгів на організованому ринку дорівнював лише 13,2 млрд. грн., що становить 4,1% [12]. На нашу думку, цей показник є дуже низьким. Тому активніше використання банками цінних паперів приведе до покращення цієї ситуації.

Третьою проблемою та причиною низької активності банків на РЦП є додаткові регулятивні вимоги з боку НБУ. На відміну від інших учасників ринку, діяльність банків жорсткіше зарегламентована, і це зменшує їхню конкурентоспроможність. Зокрема, банк може здійснювати прямі інвестиції у підприємства лише на підставі письмового дозволу НБУ. Дозвіл не потрібен тільки у разі здійснення інвестицій у сумі не більше, ніж 5% регулятивного капіталу банку, в підприємство, яке займається винятково діяльністю з надання фінансових послуг за умови відповідності регулятивного капіталу вимогам, встановленим НБУ. Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) обмежує придбання корпоративних цінних паперів за кожним емітентом величиною 15% від розміру регулятивного капіталу банку. Норматив загальної суми інвестування (Н12), що визначається як відношення загальної суми інвестування до регулятивного капіталу, встановлений для універсальних банків на рівні 60%. В разі здійснення банком вкладень у капітал інших установ у розмірі 10% і більше від їхнього статутного капіталу капітал банку автоматично зменшується на балансову вартість таких активів.

Основними цілями комерційних банків як інституційних інвесторів на ринку цінних паперів є безпека вкладень, дохідність банківських інвестицій, їхня ліквідність та зростання.

У банківській практиці інвестиційні операції передбачають вкладення коштів у цінні папери підприємств на відносно тривалий термін. Сукупність цінних паперів, придбаних банком у процесі здійснення фінансових вкладень, становить його інвестиційний портфель.

Жоден інструмент фондового ринку не здатен забезпечити одночасно реалізації усіх інвестиційних цілей комерційного банку. Саме тому розпорошення вкладень банку за видами цінних паперів і, як наслідок, формування інвестиційного портфеля дають змогу «примирити» всі цілі інвестування.

Залежно від набору інвестиційних цілей кожен банк визначає свою стратегію фінансових вкладень. Вибір стратегії зумовлюється інвестиційними властивостями фондових інструментів, рівнем дохідності інвестиційних операцій, часом інвестування та ступенем ризику.

Пріоритети банківського інвестування в Україні зумовлюють: збереження і приріст капіталу; придбання високоліквідних цінних паперів, що можуть виступати в ролі засобів платежу і нагромадження; одержання контролю над корпоративними підприємствами шляхом придбання великих пакетів акцій; спекулятивну гру на коливаннях курсів цінних паперів; мінімізацію фінансових ризиків за рахунок проведення хеджування інструментами фондового ринку.

Зацікавленість комерційних банків у здійсненні інвестицій на фондовому ринку пов'язана з кількома аспектами. По-перше, вкладення в цінні папери є альтернативою розміщення фінансових ресурсів у позички в разі недостатнього попиту на банківський кредит. По-друге, для комерційних банків цінні папери – це форма збереження їхніх активів та спосіб захисту залучених фінансових ресурсів клієнтів від інфляційного знецінення. По-третє, розміщення банківських ресурсів у високодохідних цінних паперах забезпечує підвищення прибутковості операцій банку загалом. Водночас вкладення в короткострокові фондові цінності підвищують ліквідність банку.

Інвестиційний портфель банку формується в результаті проведення інвестиційних операцій, які розуміють як діяльність із вкладення коштів банку на відносно тривалий період у цінні папери, нерухомість, статутні фонди підприємств, колекції, коштовні метали та інші об'єкти інвестування,

Перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України

ринкова вартість яких має здатність зростати й давати власникові дохід у вигляді процентів, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів [13, с. 107].

Стан портфеля цінних паперів інвестиційних банків у 2000–2005 рр. подано у табл. 1 і 2.

Таблиця 1

Вартість цінних паперів у портфелі банків у 2000–2003 рр. [14, с. 155–156]

Показники	2000 р.		2001 р.		2002 р.		2003р.	
	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку
Цінні папери на продаж	671	31,4	3256	74,9	1516	51,0	2409	36,6
Цінні папери на інвестиції	1326	62,1	942	21,7	1323	44,5	3998	60,8
Вкладення в асоційовані компанії	93	4,4	110	2,5	88	3,0	96	1,5
Вкладення в дочірні установи	44	2,1	39	0,9	43	1,5	70	1,1
Разом	2134	100,0	4347	100,0	2970	100,0	6573	100,0

Обсяги вкладень банківської системи України у цінні папери в 2001 р. становили 4347 млн. грн., що майже вдвічі більше, ніж у попередньому періоді. До того ж цей показник є більшим на 1377 млн. грн., ніж у наступному 2002 р., що свідчить про спад діяльності банків з цінними паперами. Це зумовлено погашенням великого боргу ОВДП [6, с. 132]. Протягом 2003–2004 рр спостерігалось поступове зростання збільшення вартості цінних паперів банків України. Однак, як бачимо, вже у 2005 р. банки знову починають активно працювати на фондовому ринку. На кінець цього періоду вартість портфеля цінних паперів становила 14326,9 млн. грн., що на 74,3% більше від попереднього періоду. Це свідчить про активне становлення вітчизняного фондового ринку й участь банківських установ у ньому.

Таблиця 2

Вартість цінних паперів у портфелі банків у 2004–2005 рр. [14, с. 157]

(на кінець періоду, млн. грн.)

Показники	2004 р.	2005 р.
I. Цінні папери, крім акцій у портфелі банку	5971,5	10874,1
– торговий портфель	72,8	242,1
у національній валюті	72,8	242,1
в іноземній валюті	–	–
– на продаж	3701,8	5816,7
у національній валюті	3677,5	5751,9
в іноземній валюті	24,3	64,7
– до погашення	2196,8	4815,4
у національній валюті	2194,6	4814,1
в іноземній валюті	2,2	1,3
II. Акції у портфелі банку та інші форми участі в капіталі	2247,0	3452,8
1. Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком	2069,6	3303,7
– торговий портфель	33,4	476,6
у національній валюті	33,4	476,6
в іноземній валюті	–	–
– на продаж	2036,2	2827,1
у національній валюті	2036,2	2827,1
в іноземній валюті	–	–
2. Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	177,4	149,1
у національній валюті	176,1	147,9
в іноземній валюті	1,2	1,2
Разом I + II	8218,5	14326,9
III. Резерв під знецінення цінних паперів	292,2	402,6
– на продаж	261,9	382,0
у національній валюті	261,9	374,8
в іноземній валюті	–	7,2
– до погашення	30,2	20,6
у національній валюті	30,1	20,5
в іноземній валюті	0,1	0,1

Протягом останніх п'яти років зазнала змін структура портфеля цінних паперів. Якщо у 2000 р. значну частку (62,1%) займали цінні папери на інвестиції, то вже у 2001 р. ситуація різко змінилась. Портфель цінних паперів на інвестиції становив 21,7%, а портфель цінних паперів на продаж – відповідно 74,9%. Це означає, що банківські установи почали віддавати перевагу доходам, що отримують не від володіння цінними паперами, а від проведення торговельних операцій з ними. Така ситуація спостерігається практично протягом наступних п'яти років.

Вкладення банків України у цінні папери асоційованих компаній та дочірніх установ протягом 2000–2005 рр. були незначними. Найбільшим цей показник був у 2000 р. і становив близько 6%. У наступні роки спостерігалася тенденція до зниження цього показника. Вже у 2005 р. інвестиції в асоційовані та дочірні компанії становили 149,1 млн. грн., що дорівнює лише 1,04% від загальної вартості портфеля цінних паперів. Це пояснюється невваженою політикою керівництва банків щодо вкладень у фондові інструменти, недостатнім рівнем розвитку ринку цінних паперів і надійних інструментів для фінансових інвестицій.

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. В процесі розвитку фондового ринку банки залишаються активними його учасниками. Значна частина операцій із цінними паперами припадає саме на банківські установи. Тому банки мають взяти на себе роль регулятора й основного учасника фондового ринку, оскільки на даний час вони володіють найкращими можливостями.

2. Банки служать важливими інвесторами економіки. Інвестування вони здійснюють через операції на фондовому ринку – фінансове інвестування. Основним мотивами такої діяльності є збільшення прибутковості і зменшення ризикованості банківської діяльності, а також альтернатива кредитним операціям. Звичайно, враховуючи вищевказані проблеми, можна констатувати, що більшість банків має низькі інвестиційні можливості. Проте все ж інвестиційна діяльність має зайняти важливе місце в діяльності банківської установи.

3. До основних цілей інвестицій належать: дохідність вкладень, безпека вкладень, ризик інвестицій та ліквідність вкладених коштів. Основними пріоритетами інвестиційної діяльності банків є пошук високодохідних корпоративних цінних паперів з метою отримання контролю над окремими підприємствами, збільшення обсягів торговельних операцій з надійними фондовими цінностями.

4. Аналіз портфеля цінних паперів банківської системи України показав позитивні тенденції зростання цього виду операцій в активах комерційних банків. Цьому сприяв процес розвитку ринку цінних паперів у нашій державі. Діяльність на РЦП забезпечує банкам розширення активних операцій, надходження додаткових доходів, а це веде до покращення фінансового стану банківської установи зокрема і банківської системи загалом.

5. Останнім часом банки ведуть активний пошук високодохідних фондових інструментів для здійснення довготермінових фінансових вкладень [6, с. 134]. Спостерігається переорієнтація фінансових інвестицій банків України із вкладень у цінні папери на інвестиції у вкладення в цінні папери на продаж. Банки не повною мірою використовують можливості залучення й перерозподілу капіталів за допомогою фінансових інструментів. Поява нових фінансових інструментів, певною мірою закладених у Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» [15], і використання їх у банківській практиці, на нашу думку, дасть змогу активізувати діяльність банків на фондовому ринку, збільшити надходження від операцій з цінними паперами й диверсифікувати діяльність банківських установ.

Література

1. Васильченко З. М. *Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Моногр.* – К.: Кондор, 2004. – 528 с.
2. Туркало Р. І., Кравчук І. С. *Банківські операції з цінними паперами: Моногр.* – Тернопіль: Карт-Бланш, 2004. – 211 с.
3. Луців Б. Л. *Банківська діяльність у сфері інвестицій.* – Тернопіль: Економічна думка, Карт-Бланш, 2001. – 320 с.
4. Пересада А. А., Майорова Т. В. *Управління банківськими інвестиціями: Моногр.* – К.: КНЕУ, 2005. – 388 с.
5. Мозговий О. М. *Фондовий ринок: Навч. пос.* – К.: КНЕУ, 1999. – 316 с.
6. Черкасова С. В. *Інвестиційна діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів // Фінанси України.* – 2003. – № 10. – С. 130–134.

7. Шапран В. Участь банків у формуванні моделі ринку корпоративних цінних паперів // Вісник НБУ. – 2003. – № 8. – С. 62–66.
8. Опришко В. Українські банки: спеціалізація чи універсалізація? // Вісник НБУ. – 2001. – № 7. – С. 6–10.
9. www.aub.com.ua.
10. Бірюк С. О. Спроможність ринку капіталу України забезпечити НПФ надійними фінансовими інструментами: точка зору регулятора / Матеріали конф. «Пенсійна реформа в Україні: досягнення, проблеми, перспективи»: м. Форос, вересень 2005 р.
11. Криплій А. С., Васильченко З. М., Алексеєнко Л. М., Боровікова М. Д. Інвестиційна діяльність і капіталізація банків: питання теорії і практики // Інвестиції: практика та досвід. – 2006. – № 1. – С. 20–25.
12. www.ssmc.gov.ua.
13. Джулакідзе К. Ю, Невмержицький В. В. Аналіз кредитно-інвестиційного портфеля банку // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 107–111.
14. Бюлетень Національного банку України. – 2006. – № 2.
15. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23 лютого 2006 р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – № 35–36. – С. 5–27.